

NÄR?

VEM?

VARFÖR?

ARKEOLOGI

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM

VAR?

HUR?

VAD?

VEM BESTÄMMER?

KULTURMINNESLAGEN

Omsorgen om det arkeologiska kulturarvet etablerades redan på 1600-talet, då Sverige fick sin första fornminneslag. Fornlämningar är äldre spår av mänsklig aktivitet. De kompletterar de skriftliga historiska källorna och är vår enda möjlighet att få kunskap om vårt allra tidigaste ursprung. Om vi förstår det som hänt för länge sedan har vi lättare att förstå och tolka vår egen tid.

Ansvar för fornlämningarna delas av alla, och de skyddas av *kulturminneslagen*. Lagskyddet omfattar även en skyddszon kring lämningen, eftersom forntida spår ofta finns dolda i marken vid en fornlämning. Man försöker därför bevara miljön kring lämningen, för att få en uppfattning om hur det såg ut när den kom till. Ingrepp i fornlämningar utan tillstånd kan leda till åtal. För brott mot kulturminneslagen kan man dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

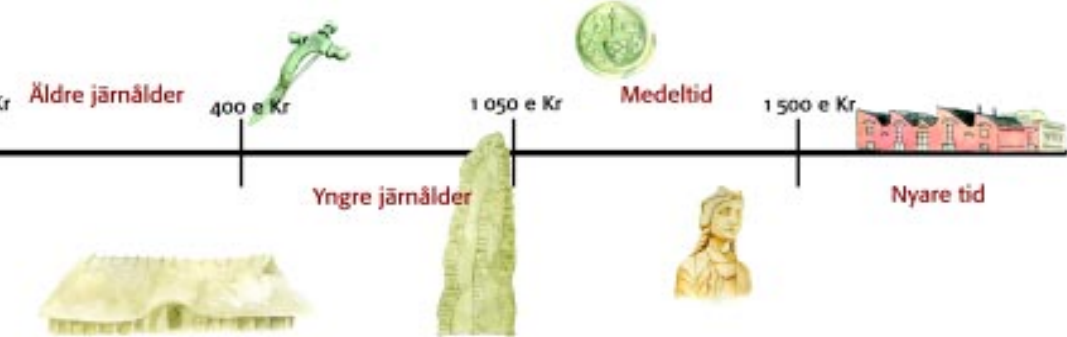
VAD ÄR EN FORNLÄMNING?

Fasta fornlämningar är rester efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. Det kan vara t ex gravar, boplatser eller arbetsplatser, t ex en järnframställningsplats. Det kan också vara en plats med tradition, som ett gammalt träd med en märklig historia. Många fornlämningar är spår efter bönders

Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över, ändra eller skada en fast fornlämning...

Metallsökare får inte [...] medföras på fasta fornlämningar. (2 kap 6 och 18 §§ KML)

arbete, som gamla åkrar och röjningsrösen. En del fornlämningar syns inte ovanför markytan eftersom de övre delarna har förstörts eller täckts över. Rester efter äldre bebyggelse och aktiviteter, så som kulturlager, finns under den nutida bebyggelsen i vissa städer. Somliga fornlämningar är från historisk tid. Hit hör övergivna kyrkor, skeppsvrak och milstolpar.

VAD ÄR EN KULTURLÄMNING?

Kulturlämningar är yngre spår från förr. Det kan vara rester efter skogsbruk som kolmilor, men även torpgrunder, kvarnlämningar och vägar. Kulturlämningar skyddas av *skogsvårdslagen* och ska om möjligt behandlas med samma hänsyn som fasta fornlämningar.

Hällkista från yngre stenålder på Visingö, Jönköpings kommun.

VAD ÄR ETT FORNFYND?

Ibland hittar man äldre föremål som en stenyxa eller ett mynt. Även dessa fynd är värdefulla pusselbitar för att förstå vår historia. *Fornfynd* är föremål som är minst 100 år och saknar ägare. Om du hittar föremål vid en fast fornlämning är du skyldig att anmäla det till exempelvis läns museet eller länsstyrelsen. Detsamma gäller om du hittar två eller flera föremål tillsammans eller om de består av guld, silver, koppar eller brons. Enstaka föremål kan du få behålla. Välkommen in på museet så berättar vi mer om ditt fynd och registrerar det.

Kvarnlämning i Töllstorp från 1800-talet, Gnosjö kommun.

OM DU SKA BYGGA

Fornlämningar bevaras bäst om de får finnas kvar orörda. När en fornlämning tas bort förstörs ett historiskt värde som inte kan återskapas. Men ibland är det omöjligt att undvika, som vid ledningsdragning, väg- eller husbyggen. Då ska fornlämningen undersökas och dokumenteras, så att kunskapen om den bevaras för framtiden.

Innan ett bygge, en anläggning eller annat arbete ska genomföras, bör du som är ansvarig i god tid ta kontakt med *länsstyrelsen* eller *länsmuseet* för att ta reda på om någon fast fornlämning berörs. Det kan spara både tid och pengar. Om du upptäcker en fornlämning under arbetet måste du avbryta det snarast och kontakta länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om det är nödvändigt med en arkeologisk undersökning, vem som ska utföra den och hur mycket undersökningen får kosta. Om du får tillstånd av länsstyrelsen att ta bort fornlämningen, bekostar du vanligtvis själv den arkeologiska undersökningen, som kan utföras av Jönköpings läns museum.

ARKEOLOGI I FLERA LED

En *kulturhistorisk förstudie* kan göras innan projektplanen fastställs för ett bygge, om det gäller en större yta. Kartor och arkivhandlingar studeras

Undersökning av ett gravröse i Jönköpings kommun.

Storhög från bronsålder på Visingsö, Jönköpings kommun.

från äldre järnålder i Öggestorp.

och ibland görs en fältinventering. Förstudien bör redovisa vad som är värt att bevara på platsen med hänsyn till kulturmiljön, d v s fornlämningar, kulturlämningar och bebyggelsemiljöer etc. En kulturhistorisk förstudie kan göras efter överenskommelse mellan länsstyrelsen och exploatören och kräver inte skriftligt tillstånd.

En *särskild arkeologisk utredning*, eventuellt i två etapper, görs för att ta reda på om fornlämningar berörs och om arkeologiska undersökningar behövs. Utredningen ökar förutsättningarna för att skydda och bevara fornlämningar och underlättar exploatörens fortsatta planering. Inom etapp 1 görs arkiv- och kartstudier, fältinventering och kartläggning av fornlämningar. Under etapp 2 görs ofta grävning med grävmaskin på valda delar av ytan och ibland provtagning för datering. För etapp 1 och 2 krävs skriftligt tillstånd från länsstyrelsen.

Om utredningen visar att fornlämningar berörs, kan länsstyrelsen besluta om en *arkeologisk förundersökning*, för att ta reda på fornlämningsområdets storlek, karaktär, ålder och hur välbevarat det är. Då öppnas ett antal schakt med grävmaskin och provgrävningar görs. Utifrån förundersökningens resultat beslutar länsstyrelsen om fornlämningarna ska bevaras eller om tillstånd kan ges för att ta bort dem. Förundersökningen kräver skriftligt tillstånd från länsstyrelsen.

DEM HAR ANSVAR?

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har det övergripande och nationella ansvaret för landets kulturmiljövård.

Länsstyrelsen ansvarar för den regionala kulturmiljövården. Det är länsstyrelsen som fattar beslut i det enskilda fallet, t ex när utgrävningar ska utföras.

Skogsvårdsstyrelsen kan ge upplysningar om hänsyn till kulturmiljöer när det gäller skogsbruk.

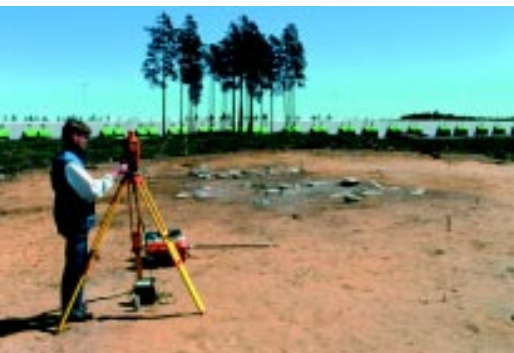
Länsmuseet ansvarar bl a för undersökningar, dokumentation och information om fornlämningar och arkeologi.

Efter utredning och förundersökning sammanställs och diskuteras resultaten i en rapport, som blir underlag för länsstyrelsens beslut om eventuella fortsatta undersökningar.

I de fall fornlämningar måste tas bort beslutar länsstyrelsen om *särskild arkeologisk undersökning*, d v s slutundersök-

ningen. Lämningar grävs ut och dokumenteras för att bevara kunskapen om dem åt eftervärlden. Den särskilda undersökningen kräver skriftligt tillstånd från länsstyrelsen.

Inmätning med totalstation av gravfält från äldre järnålder i Torsvik, Jönköpings kommun.

ATT TÄNKA PÅ

Okända fornlämningar som ligger i åkermark skadas lätt. Om du vid plöjning stöter på stenar, hällar, mörkfärgad jord eller kol, kan det vara tecken på att plogen går för djupt och har kommit i kontakt med en grav eller boplats.

I Jönköpings län ligger många fornlämningar i skogen där de bevarats väl. Maskinell markbered-

Domarringar från äldre järnålder på Boerydsgravfältet i Månsarp, Jönköpings kommun.

ning för skogsplantering är ett hot mot dem. Lämnings kan även skadas genom att de döljs av växtlighet och att träd och rötter rubbar konstruktioner. Även städer, t ex Jönköping, Eksjö och Gränna, har fornlämningar som kan skadas vid schaktarbeten i stadskärnan.

Om ditt arbete berör en fornlämning måste du samråda med och oftast ha tillstånd från länsstyrelsen. Skogs- och lantbrukare samt övriga som utför anläggningsarbeten ansvarar för att fornminnen inte kommer till skada. Ytterst ansvarig är dock markägaren.

VAR FINNS FORNLÄMNINGAR?

På den *ekonomiska kartan* och dess tilläggsblad kan du se om det finns fornlämningar på dina marker eller i en trakt du är intresserad av. Kända fornlämningar markeras med ett R. En beskrivning över varje känd fornlämning finns i *formminnesregistret*. Det har upprättats av Riksantikvarieämbetet som inventerat markerna. Fornminnesregistret och ekonomiska kartor finns hos länsstyrelsen, länsmuseet, kommunen och skogsvårdsstyrelsen. De är tillgängliga för alla.

ARKEOLOGI PÅ MUSEET
Utan arkeologiska undersökningar skulle vi inte veta så mycket om det förflutna. De arkeologiska källorna berättar både om människans dagliga liv och om forna tiders samhällsstrukturer. Vi kan få svar på frågor som: Vad åt de? Hur bodde de? Hur hade barnen det? Vad dog människorna av?

Vem hade makt? Hur var förhållandet mellan man och kvinna?

Samtidigt är det en viktig uppgift för arkeologer att undvika ingrepp i fornlämningar och försöka bevara dem. Vi finns med i samhällsplaneringen, vid exempelvis väg- och husbyggen. Då kan vi arbeta för att fornminnen och kulturmiljöer påverkas så lite som möjligt vid olika slags markexploateringar.

UTREDA OCH UNDERSÖKA

Jönköpings läns museum bedriver en omfattande uppdragsverksamhet som gäller arkeologiska utredningar, förundersökningar och slutundersökningar. På beställning av företag och kommuner utför vi även kulturhistoriska förstudier som ett led i den långsiktiga planeringen av framtida exploateringsområden. Genom många års uppdragsverksamhet har läns museet stor erfarenhet av arkeologi i länet, och är nu ett av de största grävande museerna i Sverige. I både forsknings- och uppdrags-

manhang samarbetar vi med institutioner utanför länets och landets gränser. Främst sker samarbetet med de andra smålandsmuseerna men även med Riksantikvarieämbetet, andra museer och många universitet och högskolor.

ARKEOLOGEN BERÄTTAR

Ofta hör vi talas om det mångkulturella samhället och om vikten av förståelse och respekt för andra kulturer. Vad vi kanske inte tänker på är att det mångkulturella samhället även omfattar människor som levde förr. De representerar också främmande kulturer som vi försöker förstå och vill lära oss mer om. Att på olika sätt förmedla kunskap om vår historia, och skapa relationer till det förgångna, är därför en viktig del av det arkeologiska uppdraget. Jönköpings läns museums arkeologer arbetar

Från utställningen "Skeletten i gatan", på Jönköpings läns museum.

både i museet och ute i länet med guidningar, föredrag, kursverksamhet och exkursioner. Vi producerar också informationsmaterial, fornminnesskyltar, utställningar, publikationer etc. Vi åtar oss sådana uppdrag från föreningar, företag, kommuner och andra grupper.

ARKEOLOGI FÖR BARN

Jönköpings läns museums arkeologer och skolpedagoger arbetar tillsammans för att barn på ett praktiskt och roligt sätt ska få ta del av sin historia. Det sker genom förhistoriska lektioner i museet eller ute i länets skolor. Ibland förläggs skolundervisningen till en pågående utgrävning som på så vis blir en levande historielektion för eleverna. Få saker i undervisningen går upp mot att vara på "platsen där det hände", se spåren efter människorna och hålla i föremålen de lämnat efter sig. Den magi som finns i verkligheten överträffar film och TV.

Skolbarn bakar på stenå

"ÅT VIKINGARNA MORÖTTER?"

En viktig uppgift för museets arkeologer är att hjälpa allmänheten på olika sätt. Hit är du välkommen om du vill titta på de ekonomiska kartorna och fornminnesregistret, se i våra arkiv och titta på fynd i magasinerna. Du kan även kontakta oss om

du hittar fornlämningar eller fornfynd, vill veta vilka fornlämningar som finns där du bor eller undrar över lagar och bestämmelser kring markexploatering. Vi hjälper dig också med frågor om fornvård och hur du kan informera andra om fornlämningar. Vill du få tips på kulturhistoriska besöksmål eller kanske bara veta om vikingarna åt morötter? Du är välkommen med alla sorters frågor. Vi har till och med hjälpt folk att lösa kluriga korsord!

Fornvård i praktiken. Runorna mälas i på en av de många runstenarna i länet, på bilden den berömda Forshedastenen i Värnamo kommun.

ldersvis.

VILKA ÄR VI?

Vid Jönköpings läns museum finns i dag ett tiotal yrkesverksamma arkeologer med bred erfarenhet av arkeologisk uppdragsverksamhet, kulturmiljövårdsarbete, pedagogisk verksamhet och förmedling. Dessutom finns specialistkompetens inom kulturgeografi, marinarkeologi och digital mätteknik (GIS) samt forskarkompetens inom ämnesområdena arkeologi och kulturgeografi. Välkommen till Jönköpings läns museum!

ADRESSER OCH TELEFONNUMMER

Jönköpings läns museum

Dag Hammarskjölds plats 2, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel. 036-30 18 00. Fax 036-30 18 18
Hemsida: www.jkpglm.se

Riksantikvarieämbetet

Box 5405, 114 84 Stockholm
Tel. 08-51 91 80 00
Hemsida: www.raa.se

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Samhällsbyggnadsavd., Kulturmiljövård, 551 86 Jönköping
Tel. 036-39 50 00. Fax 036-16 95 75
Hemsida: www.f.lst.se

Skogsvårdsstyrelsen Jönköping Kronoberg

Fagrabäcksvägen 1, Box 7, 351 03 Växjö
Tel. 0470-74 66 50. Fax 0470-74 66 99
Hemsida: www.svo.se

FÖREMÅL INUTI BROSCHYREN:
BÅTYXA VÄRNAMO NEOLITIKUM KAM
JÖNKÖPINGS STAD MEDELTID ÖRONPETARE
JÖNKÖPINGS STAD MEDELTID BÄRN-
STENSHALS BAND VETLANDA ÄLDRE JÄRN-
ÅLDER KERAMIKKÄRL VÄRNAMO NEO-
LITIKUM GULDGUBBE VISINGSÖ YNGRE
JÄRNÅLDER FAJANSFIGUR JÖNKÖPINGS
STAD NYARE TID PÄRLA GISLAVED
VIKINGATID HÄLLRISTNINGAR SAGA-
HOLMSGRAVEN JÖNKÖPING BRONSÅLDER

